

Normatívna dimenzia naturalistickej epistemológie

MARTIN NUHLÍČEK

03. 09. 2021

Úvod

Naturalistická epistemológia (ďalej **NE**) v súčasnosti označuje celú paletu divergentných prístupov k skúmaniu poznania, ktoré majú spoločnú snahu o užšie zblížovanie filozofickej epistemológie s metódami a výsledkami (empirických) vied.

NE sa často vymedzuje v protiklade k **tradičnej epistemológii** (ďalej **TE**), ktorá má korene v klasickom skepticizme a fundacionalizme, postupuje apriórne a logicky predchádza vedu. Zástancovia NE spravidla odmietajú všetky tieto charakteristiky.

Vlnu záujmu o zblížovanie epistemológie s vedou spustil najmä W. V. O. Quine v roku 1969, keď vyzval na nahradenie epistemológie empirickou psychológiou.

Súčasná koncepcia NE väčšinou nevyhovujú prísnyim Quinovým kritériám, ale jasne v nich badať posun k empirickému formovaniu epistemologických teórií.

Obsah prezentácie

Obmedzenia prezentácie:

1. Zameriame sa len na **problém normativity NE**. Ďalšie dôležité problémy NE nebudeme tematizovať – apriórne poznanie, autonómia epistemológie, problém skepticizmu...
2. Zameriame sa len na **konceptiu W. V. O Quina**. Iné významné prístupy k normativite NE nebudeme rozoberať – L. Laudan, A. Goldman, H. Kornblith, P. Kitcher, S. Stich...

Ciele prezentácie:

Preskúmať otázku normativity v rámci Quinovej verzie NE. Vysvetliť normatívnu námietku proti Quinovi. Uviesť Quinovú odpoveď o možnej normativite NE. Pokúsiť sa bližšie vyložiť Quinovu koncepciu normativity NE a ukázať na jej možnosti a limity.

Quine: naturalizovaná epistemológia

Quine (1969) predstavil svoj projekt celkovej **transformácie epistemológie** z apriórneho špekulatívneho podujatia na exaktnú empirickú disciplínu.

Karteziánsku TE založenú na apriórnom nachádzaní nepochybných fundamentov poznania považoval za neúspešnú, nepotrebnú a nerealizovateľnú.

Quine navrhol zamerať sa na fyzický ľudský subjekt a sledovať vzťahy medzi sensorickými vstupmi (evidenciou) a výstupnými opismi sveta (teóriami), ktoré produkuje.

Quinova koncepcia sa úzko prepája s pôsobením vedy. Nemá ambíciu predchádzať vedy, ale je vnútornou súčasťou vedy. Namiesto apriórnej rekonštrukcie poznania sa snaží empiricky zachytiť spôsoby, akými reálne prebieha konštrukcia ľudských poznatkov.

Takto chápaná epistemológia sa stáva **kapitolou empirickej psychológie**.⁴

Normatívna námietka

V tradičnom chápaní má epistemológia neredukovateľný **normatívny rozmer**. Poznanie a zdôvodnenie sú normatívne idey, pretože určujú, čomu je správne veriť.

Teórie poznania nielen vysvetľujú, čo je to poznanie, ale aj podávajú návody, ako sa k nemu môžeme dopracovať. Teda poskytujú nám normy správneho poznávania.

Quinovu koncepciu NE si mnohí vyložili ako **odmietnutie normativity** epistemológie a jej nahradenie čisto deskriptívnym prístupom k tvorbe presvedčení.

Proti takému posunu viacerí rázne namietali: NE dokáže len opísať, ako ľudia prichádzajú k presvedčeniam, ale nevie povedať, ako by mali prichádzať k presvedčeniam a ktorým z nich by mali veriť. Tým zlyháva vo svojom poslaní ako epistemológie.

Niektorí preto dokonca odmietli nazývať Quinov projekt „epistemológiou“.

BonJour a Kim: proti NE

BonJour (1994) vyčíta Quinovi, že jeho empirická psychológia môže opísať kauzálny vznik presvedčení, ale nedokáže posúdiť ich racionálnu akceptovateľnosť.

NE identifikuje súbor našich presvedčení, ale nič nehovorí o otázke, či máme nejaké dôvody myslieť si, že sú pravdivé. Ak si však poznanie vyžaduje dôvody, ale NE ich neposkytuje, tak nemáme ani žiadne poznanie. Výsledným stavom je **skepticizmus**.

Kim (1988) si všíma pojem evidencie, ktorým Quine označuje senzorické vstupy subjektu. Upozorňuje, že „evidencia“ je normatívny prvok, ktorý zvyšuje zdôvodnenosť a rozumnosť svojho objektu. Quinov pojem evidencie nezodpovedá nášmu pojmu evidencie.

Štúdium kauzálnych vzťahov preto nie je štúdiom evidenčných vzťahov v epistemologicky relevantnom zmysle. **NE neskúma to isté**, čo skúma TE a nemôže ju nahradiť.

Polemika o normativite NE

Argument proti Quinovi:

P1: NE je empirická teória poznania.

P2: Adekvátne teória poznania musí byť normatívna.

P3: Empirická teória poznania nie je (nemôže byť) normatívna.

Z: Teda NE nie je (nemôže byť) adekvátnou teóriou poznania.

Sám Quine však protestoval proti premise P3 a tvrdil, že **NE môže byť (a je) normatívna.**

Jadrom Quinovho naturalizmu bolo najmä odmietnutie apriórnej filozofie, no odmietnutie normativity explicitne nikde neuvádza – ide o dôsledok vyvodený komentátormi.

Quine: naturalizovaná normativita

V neskorších prácach Quine prezentoval originálne chápanie **normativity NE**:

„Naturalizácia epistemológie nevylučuje normativitu a neuspokojuje sa s nerozlišujúcim opisom existujúcich procesov. Normatívna epistemológia je pre mňa odvetvie inžinierstva. Ide o technológiu hľadania pravdy, alebo, opatrnejšie epistemologicky povedané, predikcií. Ako každá technológia, voľne využíva akékoľvek vedecké poznatky, ktoré by mohli poslúžiť na jej účely...“ (Quine: Reply to White, 1986, 664 - 665)

Normatívna epistemológia má charakter **kognitívneho inžinierstva**: spočíva v technológii hľadania pravdy pomocou anticipácie senzorickej stimulácie subjektu.

Inžinieri sledujú úspešnosť rozličných kognitívnych stratégií vzhľadom na relevantné ciele; podľa toho hodnotia dané stratégie ako „dobré“ a „zlé“ (= normativita).

Problémy kognitívneho inžinierstva

1. Ako vlastne funguje inžinierstvo v podaní Quina?

Quine uvádza svoju koncepciu normativity bez toho, aby ponúkol jej komplexnejší výklad. Vyvoláva to interpretačné otázky o detailoch realizácie návrhu inžinierstva.

Ktoré presné parametre sleduje kognitívne inžinierstvo? Ako konkrétne ich vyhodnocuje? Na základe čoho určuje ich prijateľnosť? A ako to súvisí s hľadaním pravdy?

2. Aký druh normativity poskytuje Quinova odpoveď?

Quinova koncepcia normativity sa výrazne odchyľuje od predstavy normativity v rámci TE. Preto sa objavuje otázka, či inžinierstvo vôbec môže poskytnúť epistemologicky relevantné normatívne záväzky? Aký je ich charakter a v čom sa líšia od normativity TE?

Ad 1. – inžinierstvo ako aplikovaná veda

Ch. Wrenn (2006) definuje kognitívne inžinierstvo ako **aplikovaný vedu**, ktorá vypracúva normatívne dôsledky vedeckých teórií. Slúži na zistenie, ako najlepšie dosahovať naše ciele za predpokladu vedeckého porozumenia svetu.

Veda nám hovorí, ako funguje svet; inžinierstvo na základe toho identifikuje lepšie a horšie kognitívne stratégie na dosiahnutie cieľov. Z rozlišovania rozlične efektívnych kognitívnych praktík pramení **normativita NE**.

Podobnú formu majú aj iné inžinierske projekty, napr. stavba mosta. Inžinier aplikuje teórie na konkrétny cieľ, ktorým je postaviť najlepší most vzhľadom na dané miesto a podmienky.

To má možno na mysli Quine, keď uvádza, že naše najlepšie vedecké porozumenie sveta má normatívne dôsledky. (Quine: Pursuit of Truth, 1992, 19)

Dizajnovanie artefaktov

W. Houkes (2002) rozvíja názor, že obsahom inžinierstva je vyvíjanie **dizajnu artefaktov**, ako sú mosty, letiská alebo banánové príchute. Inžinierstvo je tak späté s ľudskými cieľmi; artefakty slúžia na napĺňanie našich potrieb a záujmov.

Technológia potom tvorí metódu dizajnovania artefaktov, príp. pravidiel na ich využívanie.

Teda na dizajne akého artefaktu sa podieľa NE? Možná odpoveď je, že výskumník (inžinier) pracuje s „**epistemickým strojom**“ (epistemic engine), čiže s ľudským zariadením, ktoré nás dokáže navigovať v prostredí a anticipovať situácie.

Pomocou menenia vstupných parametrov môže inžinier sledovať korelácie medzi stimulmi a odpoveďami subjektu. Tak špecifikuje normatívne pravidlá pre správne používanie tohto artefaktu – čím vlastne vyladuje Quinovu „technológiu hľadania pravdy“.

Ad 2. – kategórie normativity

Wrenn rozlišuje niekoľko verzií **normatívnej námietky**, ktorú možno adresovať Quinovi:

1. NE nie je adekvátna, pretože *vôbec* nie je normatívna.
2. NE nie je adekvátna, pretože nie je *evaluatívna*.
3. NE nie je adekvátna, pretože nie je *preskriptívna*.
4. NE nie je adekvátna, pretože nie je *hypoteticky normatívna*.
5. NE nie je adekvátna, pretože nie je *kategoricky normatívna*.

Evaluácia je hodnotenie vhodných vecí; preskripcia je predpisovanie vhodných postupov. Hypotetická normativita sa vzťahuje na určité ciele; kategorická normativita je absolútna.

Normatívne záväzky NE

Na ktoré verzie normatívnej námietky poskytuje odpoveď Quinova koncepcia inžinierstva?

Rozlišovanie lepších a horších kognitívnych praktík (resp. dizajnovanie správneho použitia „epistemického stroja“) obsahuje *evaluatívne* aj *preskriptívne* tvrdenia: to je lepšie ako ono na dosiahnutie X; ak chceme dosiahnuť X, mali by sme urobiť toto.

Vďaka tomu, že inžinierstvo je orientované na riešenie konkrétnych praktických problémov, tak poskytuje *hypotetickú normativitu*. Nehovorí však, ktoré praktiky sú dobré „samé osebe“ (nezávisle od cieľov), a teda neposkytuje *kategorickú normativitu*.

Teda **nie je pravda**, že Quinova NE zlyháva v normatívnom aspekte. Kognitívne inžinierstvo zjavne utvára niektoré druhy normatívnych záväzkov – hoci neprodukuje absolútne normy. Diskusia sa tak presúva k porovnávaniu normativity TE a NE.

Inštrumentálna normativita

Kognitívne inžinierstvo je hypoteticky normatívne vzhľadom na konkrétne praktické ciele. Môžeme teda povedať, že obsahuje **inštrumentálnu normativitu**.

Inštrumentálne chápanie normativity ukazuje aj Quine, keď hovorí, že normatívne sa stáva deskriptívnym vo chvíli, keď je vyjadrený „**konečný parameter**“ (1986). Ak poznáme cieľ, tak inžinierstvo už len opíše najlepšie spôsoby, ako ho dosiahnuť.

Quine však bližšie nešpecifikuje možné typy cieľov. Chytajú sa toho tiež kritici, ktorí tvrdia, že NE môže fungovať, len ak má stanovené ciele – no na stanovenie cieľov potrebujeme TE.

Quine má s odôvodnením hypotetickej normativity určité ťažkosti. Zastáva názor, že takáto normativita tvorí všetko, čo NE potrebuje, no uvádza k tomu len zmienku, že zároveň tvorí všetko, čo NE ponúka. (Pripomína to kruhové usudzovanie.)

Záver

Quine mal zrejme na mysli jednoduchú normatívnu námietku (NE vôbec nie je normatívna), keď formuloval svoju koncepciu kognitívneho inžinierstva.

Quinova odpoveď je však účinná aj proti viacerým ďalším verziám normatívnej námietky – **okrem kategorickej normativity**. Ako si aj sám Quine uvedomoval, absolútne normatívne dôsledky pravdepodobne nie sú v moci empirických teórií.

Keby niektorí filozofi namietali a požadovali od epistemológie aj kategorickú normativitu, tak by mali najprv vysvetliť, prečo kladú také silné normatívne požiadavky. (Zaujímavé by bolo tiež preskúmať, či týmto požiadavkám vyhovuje TE?)

Faktom však je, že empiricky formovaná NE nemôže túto úlohu splniť. Pokiaľ by sme trvali na silnej kategorickej normativite, museli by sme vykročiť **mimo oblasť NE**.

Literatúra

Quine, W. V. O. (1969): Epistemology Naturalized. In: *Ontological Relativity and Other Essays*. New York: Columbia University Press, 69 – 90.

Quine, W. V. O. (1986): Reply to White. In: L. Hahn – P. Schilpp (eds.): *The Philosophy of W. V. Quine*. La Salle: Open Court, 663 – 665.

Quine, W. V. O. (1992): *Pursuit of Truth*. Cambridge – London: Harvard University Press.

Kim, J. (1988): What Is Naturalized Epistemology? In: J. E. Tomberlin (ed.): *Philosophical Perspectives, 2*. Atascadero: Ridgeview Publishing, 381 – 406.

BonJour, L. (1994): Against Naturalized Epistemology. *Midwest Studies in Philosophy*, 19, 283 – 300.

Houkes, W. (2002): Normativity in Quine's Naturalism: The Technology of Truth-Seeking? *Journal for General Philosophy of Science*, 33, 251 – 267.

Wrenn, Ch. (2006): Epistemology as Engineering? *Theoria*, 72, 60 – 79.